

Fig. 1. Øster-Løgum. Ydre, set fra sydøst.

O. W. 1956

ØSTER-LØGUM KIRKE

SØNDER-RANGSTRUP HERRED

Kirken har efter *sidealtertavlen at domme (jfr. p. 1772) været viet *S. Nicolaus*¹. Den betalte 24 skilling lybsk i cathedralicum og var et biskoppeligt patronat². Ved reformationen kom den under landsherren, fra 1544 de gottorpske hertuger, fra 1713-21 kongen, idet dog menighedens valgret som ved de øvrige gottorpske kirker bevarede: denne havde ret til at vælge mellem tre »Subjekter«, der præsenteredes af amtmand og provst¹, mens kongen konfirmerede.

Det store sogn langt ned i tiden skelnedes mellem øster- og veslersogn har i middelalderen haft endnu en kirke, idet der ifølge Johs. Meyers kort ca. 1641 skal have stået en lille †*S. Jakobs kirke* eller *kapel*³ ved Genner. Indtil 1526 horte sognekirken til Haderslev provsti, men dette år kom den til det nyoprettede Åbenrå provsti⁴. Blandt kirkens præster kan nævnes lokalhistorikeren Peter Kier, d. 1834 (jfr. gravslen nr. 4).

Om kirken går det almindelige vandresagn, at bygningens nylagte grundvold flyttedes hver nat. Øster-Løgums skal være flyttet fra Kirkedal vest for Hovslund⁵.

I Genner opførtes 1933 -35 en ny kirke (indviet 1935) af arkitekt Jep Fink, Åbenrå⁶.

Kirken ligger nogenlunde midt i det meget store sogn og kun lidt øst for den gamle hærvej. Kirkegården, der sidst er udvidet mod vest, hegnes dels af stablede kampestensdiger^{6a}, dels af kløvstensdiger i cement. I vest er der køre-port med fodgamgerlåger⁷, trætræmmer mellem banede stenstolper, og en lig-

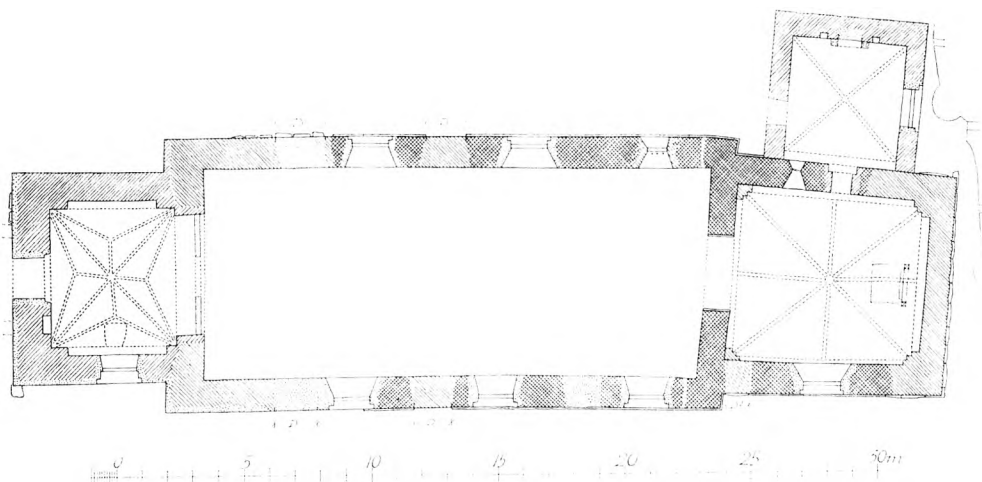

Fig. 2. Øster-Løgum. Plan 1:300. Målt af El. M. 1956.

nende indgang findes sydligt i østdiget. I pastor P. Kiers »Vita«, påbegyndt 1807, beskrives kirkegården (jfr. fig. 15) med to porte af tegl, en mod vest og en mod øst, begge med dør på højre side til de levende, mens portene var til de døde; Kiers plan viser tillige låger i syd og nord.

Kirkerist. I vestindgangen er der bevaret en rist over en jordfyldt grav.

†*Klokkehus* (?). Det nuværende tårn har i to ankerbjælkelag tre stykker genanvendt egetømmer, der på grund af sporene efter en klokkeophængning må formodes tidligere at have siddet i et fritstående træklokkehus.

Kirken består af kor (med fapsis) og skib fra romansk tid, vestforlængelse, sakristi i nord og tårn i vest, alle fra gotisk tid. To våbenhuse er nedrevne. Orienteringen har afvigelse til syd.

Et byggestop umiddelbart vest for triumfmuren deler den romanske bygning i to dele, en østre af veltilhuggede *granitkvadre* (35—45 cm høje skifter) og en vestre af *rå kamp*. Hele bygningen har profileret sokkel (p. 1716, fig. 5—6), men også profilen skifter, fra en fin rundstav i øst til en retkantet sokkel med rille (der omtrent markerer rundstavens bredde) i vest. På skibets sydside ligger skiftet i sokkelprofil otte meter fra østhjørnet, mens kvadrene kun er benyttet til og med selve hjørnet. Fra fapsis stammer de mange krumhugne kvadre med og uden profil, der er anvendt i det nuværende kors lige afsluttede gavl. Korets mure divergerer stærkt mod vest, og en tilsvarende divergens spores østligst på skibet, men da arbejdet førtes videre, blev nordmuren rettet kraftigt op. Skibet har haft en længde af godt 16 m (sml. tagværk), og murhøjden på kor og skib er 4,3 m. Det er sandsynligt, at koret har bevaret sin oprindelige udstrækning. I alt fald antyder den vestlige placering af korets eneste bevarede vindue, at hver langmur har haft to vinduer (sml. Rise og

Mg. 3. Øster-Løgum. Ydre, set fra nordøst.

O. W. 1956

Bjolderup, Rise hrd.). Det bevarede vindue, der er lidt forhugget i lysningen ved anbringelse af en trælem, måler indvendig 140×95 cm; den udvendige bredde er 68 cm og issepunktets afstand fra murkronen 65 cm. Vinduet har monolit overligger, og en lignende, som er genanvendt i sakristiets vestmur, kommer antagelig også fra koret. Vestligt i sydmuren er der et brud i soklen, som nu er lukket med en apsiskvader; dette brud dækker sandsynligvis over en $\dagger$ præstedør. Også skibets døre bryder soklen; de er sat af kvadre, men kun syddørens er veltildannede. Bredden, 145—150 cm, tyder på, at dørene har haft udvendig fals.

Indre. Den runde korbue er kvadersat, med 18—20 cm høje, forneden hulkantede granitkragbånd, hvis underside er hævet ca. 170 cm over nuværende gulv. Triumfgavlen er af rå kamp og antagelig omsat i gotisk tid.

Tilføjelser og ændringer. De gotiske byggearbejder hører sikkert alle hjemme i tiden efter 1450. Materialet er munkesten i munkeskifte blandet med granit fra nedrevne dele af den ældre bygning.

Korets ombygning og overhveluning synes at være sket på samme tid. Den direkte årsag var vel apsidens forfald, og de krumme kvadre indgår nu i korets ombyggede østre ende⁸. Taggavlen har i fodlinien to savskifter og derover en fladbuget, falset åbning. Det otte-delte hvælv hviler på falsede hjørnepiller (af hvilke de østre synes at være i forbandt med ydermuren), spidse skjoldbuer

og halvtens ribber, der mødes omkring en rund slutsten. Den underste sten i diagonalribberne har affasede hjørner. — På korets sydside fandtes tidligere ankre med årstallet 1649 samt initialerne H K B (eller H H K B) vel for hr. Knud Bruun (præst 1611—88)⁹.

Sakristiet, der er yngre end korombygningen, har på østre flankemur en fem skifter høj trappefrise, kun to centimeter dyb og foroven afsluttet med muremremmen. Vestmuren har en konsolgesims; konsollerne dannes af almindelige bindere, mellem hvilke undersiden af det overliggende løberskifte er udskåret i flade eller runde buer, således at gesimsen fremtræder som en buefrise¹⁰. Herunder er der »ophængt« tre rektangulære blændinger. Taggavlen har et to skilte højt blændingsbånd og derover fem høj blændinger med tvedelt afslutning og flankeret af aftrappede rudeblændinger (sml. fig. 3); midtblændingerne og nogle af kamtakkerne er beskadiget ved reparationer. Det indre har fladbuget dør til koret og et samtidigt krydshvælv. I nordmuren er der en tilmuret *kamin*, hvis svagt fremspringende kappe hviler på rigt profilerede konsoller (fig.

1); på hver side af kaminen en lille vægniche, som måske rummer tilmurede lyssprækker. — En gammel skolebænk i sakristiet, nævnt 1894¹¹, tyder på, at der har været holdt skole i rummet.

Vestforlængelsen og skibets overdel. Som indledning til eller afslutning på arbejdet med forlængelsen fik det gamle skib nye bjælker og tagværk (p. 1767). Forlængelsen er rejst af en meget hårdt brændt teglsten, med ridsefuge. Den har to store, spidsbuede døre, som blev tilmuret 1853¹², og bjælkeloft. Taggavlens østside er bevaret, den vestre om- eller skalmuret ved tårnets opførelse. Dørene i vestforlængelsen må have medført tilmuring af de romanske døre.

Tårnet har sadeltag og gavle i øst—vest. Tårnrummet blev 1941 indrettet til våbenhus, men allerede 1853 var kirkens hovedindgang blevet flyttet til tårnets vestmur (sml. fvåbenhuse). Rummet har spidsbuet arkade til skibet, spidse, skjoldbuelignende spareblændinger i nord—syd, et nyere sydvindue og i vest en rektantet niche, der måske er et levn af en større blænding. Overdækningen er et stjernehvælv med halvtensribber, og opgangen til mellemstokværket sker ad en stige, gennem en lem i hvælvingens sydkappe. Dette stokværk får nu kun lys gennem en fladbuget, falset åbning i nord (udvendig, mod vest, flankeret af en aftrappet rudeblænding), men der har tidligere været en lignende i vest og to i syd, som alle er ødelagt ved udstrakte reparationer. Nogle af bjælkerne lige over hvælvingen og i det følgende bjælkelag er genanvendt tommer (sml. †klokkehus). Klokkestokværket har haft to fladbuede, falsede glamhuller til hvert verdenshjørne, men de vestre og søndre er ødelagte eller tilmurede. Overst har murene brudstykker af et dobbelt savskifte og derover et lag bomhuller. Østgavlen har bevaret sin gamle blændingsdekoration, en båndblænding, hvorover tre høj blændinger, den midterste tvedelt,

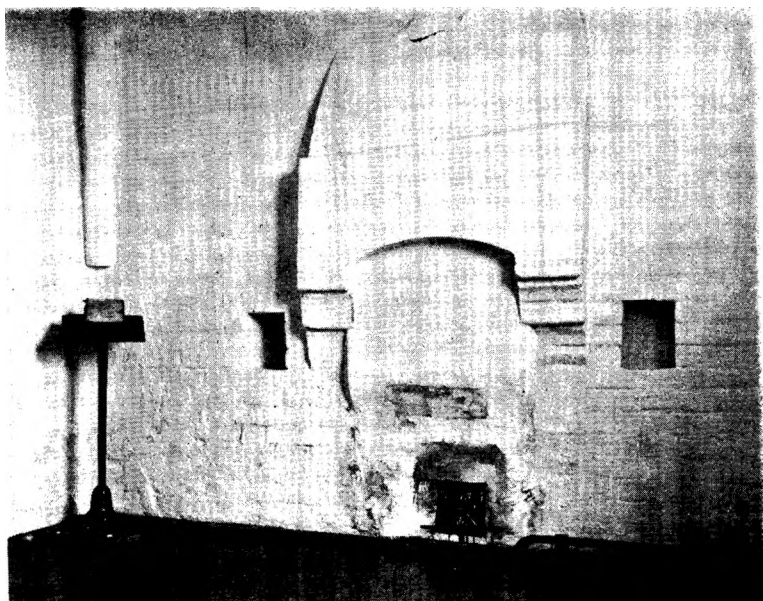

Fig. 4. Øster-Løgum. Tilmuret kamin i sakristiet (p. 1766).

O. W. 1956

flankeret af cirkel- og aftrappet rudeblænding. Vestgavlen er helt fornyet 1718, da tårnets »vestende« sturte ned¹³. Både dette årstal og 1756 (sml. tagværker) samt F. V.s spejlmonogram findes på gavlen. På den skalmurede sydside står 1838 (hentydende til en udvendig istandsættelse af hele bygningen)¹⁴ og initialerne C S (Chr. Christiansen Schmidt, præst 1835—39), H K og H M (kirkeværger Hans Kier og Hans Moes).

†*Våbenhuse*. 1) Foran vestforlængelsens syddør, nedrevet 1853, men ses på P. Kiers planer (jfr. fig. 15); karnhuset omtales i jordebogen 1704. 2) På tårnets vestside, opført 1853¹⁵ og nedrevet 1941.

Tagværkerne er alle middelalderlige og af eg. Over det forlængede skib er det velbevaret og samtidigt med forlængelsen, selv om der findes et skel ved overgangen til skibet (p. 1764); hvert spærfag har korte spærstivere, to lag hanebånd, hvoraf det nederste på en usædvanlig (øg ukonstruktiv) måde er forstøttet på bjælkerne. De øvrige tagværker er stærkt omsatte og suppleret med fyr; tårnets er afstivet med en stol langs klokkestokværkets nord- og sydmur (hvorpå ses årstallene 1714, 1716 og 1733), og mellem bjælker og hanebånd er der indskudt stolper ligesom over skibet; på den vestre stolpe læses P K 1756¹⁶ (sml. jernankre udvendig) og N H S 1855 (vel håndværkernavne).

Kirken står hvidkalket ude og inde. Sakristiet har tegltag, resten skifer, som 1882¹¹ afløste bly på kor og skib samt de gamle tagsten på tårnet. Vindueskarbene er fladbuede og af træ, gulvene i tårn og midtgang af gule mursten og lerfliser, i stolestader og sakristi af træ. Både loftsbjælkerne og de overliggende brædder er gråmalede.

Et *solur*, af granit, som må have haft malet inddeling, er opsat på vestforlængelsens sydmur.

To små *vindfløje*, hver med to tal, vistnok 19—31, sidder på tårnets gavle, hvor der i alt fald tilbage til begyndelsen af 1800'rne¹⁷ har været to fløje, bl.a. med årstallet 1887.

†*Kalkmalerier*. 1901 blev der givet vejledning for kirkerummets dekorering med kvader- og teglstensafstregning på væggene og krabbeblade på korhvelvingen¹⁸, en bemaling, som blev overkalket 1931.

INVENTAR

Interiøret, der på grund af de enkle, nye stolestader med døre giver et fast og sluttet indtryk, har trods udrensning (epitafier m.m. 1856, to sidealtertavler 1900) en del velbevaret, middelalderligt inventar; granitfonten fra romansk tid, den anselige hovedaltertavle og korbuekrucifiksgruppen fra sengotisk. Mod ungrenæssanceprædikestolen fra 1562 er der faret, hårdt frem. En prægtig fregat fra 1778 hænger i skibet, Træværkets farver er dels nye og frie, dels barokke.

Allerbord, middelalderligt, formentlig samtidigt med korforlængelsen, ca. 1 m fra østvæggen, ifølge P. Kier af mursten i ler; kun bagsiden synlig. Højde over gulv ca. 110.

Mens nord- og sydsiden dækkes af glatte brædder, har *alterbordsforsiden* 2×3 fyldinger, adskilt og flankeret af smalfyldinger, alt med renæssanceproliler. Nederste del af bordet er dækket af et brædt og på forsiden af dette et fast trin. Forsiden lyst egemalet, siderne røde.

Alterklæde, måske fra 1906 (protokol), med guldgaloner og -kors; maskinbroderi. 1761 var det af rødt klæde med spidser¹⁹.

Altertavlen (fig. 6—11), sengotisk, fra 1500—1525, er en stor skabstavle, hvis midt skab på nederlandsk vis har et opskydende, rektangulært fag, og to hovedfløje; yderst på disse står små skabe, der tilsammen dækker det opskydende fag, når tavlen er lukket. Predellaen er afkortet. Midtskabet indeholder en Golgathascene med 16 personer, ikke lodret delt i en »god« og en »ond« gruppe på hver side af korset, men vandret delt i to rækker, hver i sit plan og den bageste rækkes figurer knap halvt så store som for-rækkens. Kristi kors står op i midtskabsforhøjelsen, der i øvrigt optages af en langskægget Gud Fader med verdenskuglen (halvfigur). Om korset svæver tre småengle, der i kalke opsamler Kristi udstrømmende blod, hvis stråler er af tyk metaltråd, der samtidig bærer englene. Den elegant skårne Kristustigur, hvis lændeklæde muligvis har mistet en flagreflig på højre side, hænger udstrakt på sit kors, med overlagte fodder og strakte vriste. Røvernes benstilling viser, at billedskæreren har tilstræbt symmetri; både ben og arme er lemlæstet af svære

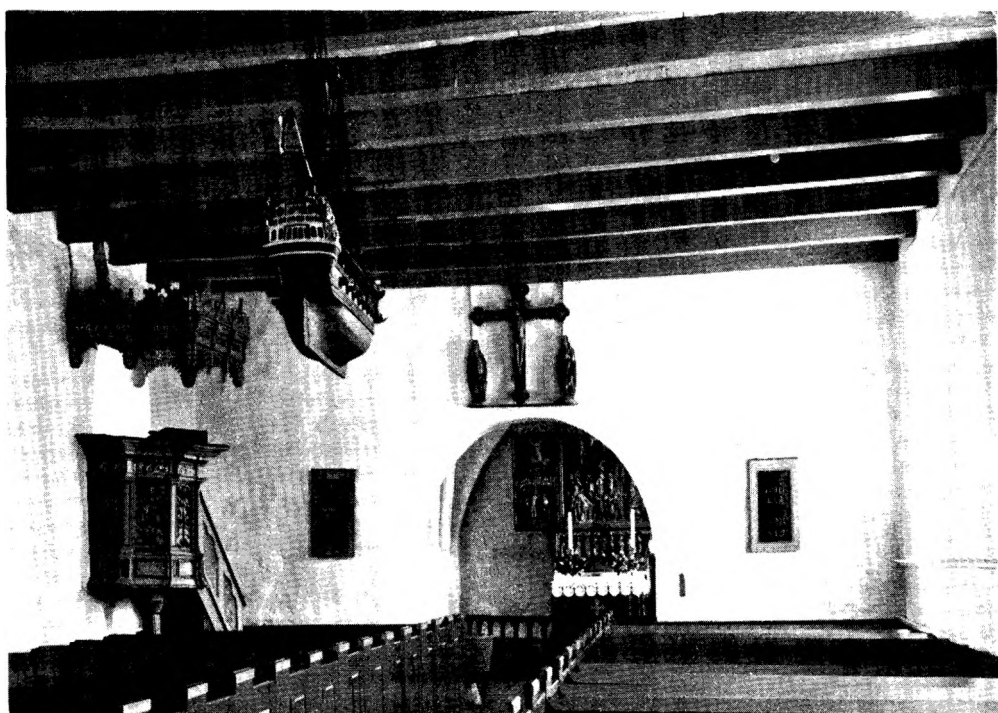

Fig. 5. Øster-Løgum. Indre. set mod øst.

O. W. 1956

øksehug. Korsene, der er højt hævet over mængden, står nu frit, idet et jernanker er indsat i de lodrette rammestykkers oprindelige, cirkulære gennem-boringer og går bag om korsstammerne. I takt med udviklingen, der som nævnt har forladt 1400'ernes gruppedeling med korset som skille, er også den tidligere så faste karakteristik af de enkelte personer forsvundet: den pegende hovedsmand, den hviskende gejstlige, de vrængende bøddelknægte. Selv Longinus med de blinde øjne er vanskelig at identificere; sandsynligvis er det den hætteleklædte rytter, der nu holder stangen med eddikesvampen. Al stivhed og isolation har veget plads for bevægelighed; alle personer gestikulerer eller foretager sig et eller andet. Marias segnende afmægtighed er fortrinligt karakteriseret i skikkelse og udtryk, ligesom den bagved stående kvindes sorg; men Maria Magdalenes håndervridende apparition virker overdrevent patetisk; de øvrige figurer i første plan er hver for sig udmærket karakteriseret, især den stolte skikkelse, der lægger hånden på skulderen af en stokkebærende, fornemt klædt person. Johannes' kappe slynger sig som i et stormvejr op bag ham (fig. 8) og dækker halvt de to her stående småfigurer; også Marias overklædning og Magdalenes kjortel er af vældig stoffylde.

I sidefelterne er der fire relieffer med motiver fra lidelseshistorien, i nordfløjen bønnen i Gethsemane (til dels efter Albr. Dürers lille kobberstikpassion 1508

og omtrent som det tilsvarende maleri på Løjt altertavle, Rise hrd.) og hudstrygningen, i sydfløjen tornekrøningen og begravelsen, den sidste scene vild og heftig, idet Maria kaster sig over sønnens afsjælede legeme og kysser hans mund, mens Magdalene kysser de lemlæstede fødder, som hun i sin tid salvede med sit hår. Den fortrinligt skårne Johannes (fig. 10) har her, i modsætning til de to andre scener, hvor han optræder (Golgatha, Gethsemane), et vældigt, flagrende hår; men dette berettiger ikke til at antage en anden billedskærer for dette felt, idet kvindefigurerne ganske svarer til midtskabets. I fløjenes topskabe står S. Catharina mod nord, Barbara mod syd. I predellaen ses nu kun Kristus og 10 apostle (jfr. fig. 7); de to sidste apostle, Petrus og Johannes, der blev hjemløse ved predellaens afkortning, har fundet plads oven på skabene i sammenstødet mellem midt- og sideskabe. Rækkefølgen i predellaen er (ifølge de med 1700tals kursiv malede navne): Simon, Judas Thaddæus, Filip (skægløs), Thomas (med vinkel), Andreas, »Jesus Christus«, Jakob den ældre (kun med stav, uden hat og muslingeskal), Bartholomæus, Matthæus (bog i højre, afbrudt venstre), Jakob den yngre (skægløs, med spyd!), Matthias (sekundær økse). De noget lavstammede figurer, der er af en anden hånd end reliefferne, har ret små hoveder, dog på ingen måde så overdrevent som apostelfigurerne på Løjt- og Taps-tavlerne.

Overalt foroven i skabe eller felter er der plane bladslyngbaldakiner omkring kølbuer, tladrundbuer eller krydsende rundbuer og hvilende på slanke, skarpt-snoede søjler over høje postamenter; i predellaen er baldakinen en bølgeranke. Rameværket er sinket sammen på vanlig maner; forkanternes profil er en bred platte, inden for hvilken der er en trekvart rundstav.

Tavlen støttes af en samtidig, kraftig, noget ændret tømmerkonstruktion på bagsiden.

Altertavlen er tidligere sat i forbindelse med Løjt-tavlen (p. 1789) og Taps (Vejle amt)²⁰; men bortset fra tidstypiske lighedspunkter har Løgum-tavlen intet med disse at gøre; både iskæring, ikonografi og enkeltheder er den afvigende. I Golgatha-scenen har den ikke een figur fælles med de to andre, ligesom hele den ikonografiske opstilling er anderledes. I enkeltheder fremgår forskellen mellem Løgum og Løjt bl.a. ved en sammenligning mellem Løgums Judas og Løjts Thomas, der trods deres afvigende udseende er skåret efter samme forlæg.

Tavlen står nu med en broget staffing, der i hovedsagen må gå tilbage på en 1700tals opmaling, men som sikkert gentagne gange er blevet opfrisket (ifølge Haupt blev den oliemalet 1835) og i nyere tid rensat. Fra 1700tals restaureringen stammer, foruden Kristusfiguren øverst på tavlen og brædtet under predellaen, den brunt-i-gråt malede baggrund, i midtskabet et bjerglandskab med Jerusalem. Der er anvendt en del guld i dragter, på profiler og

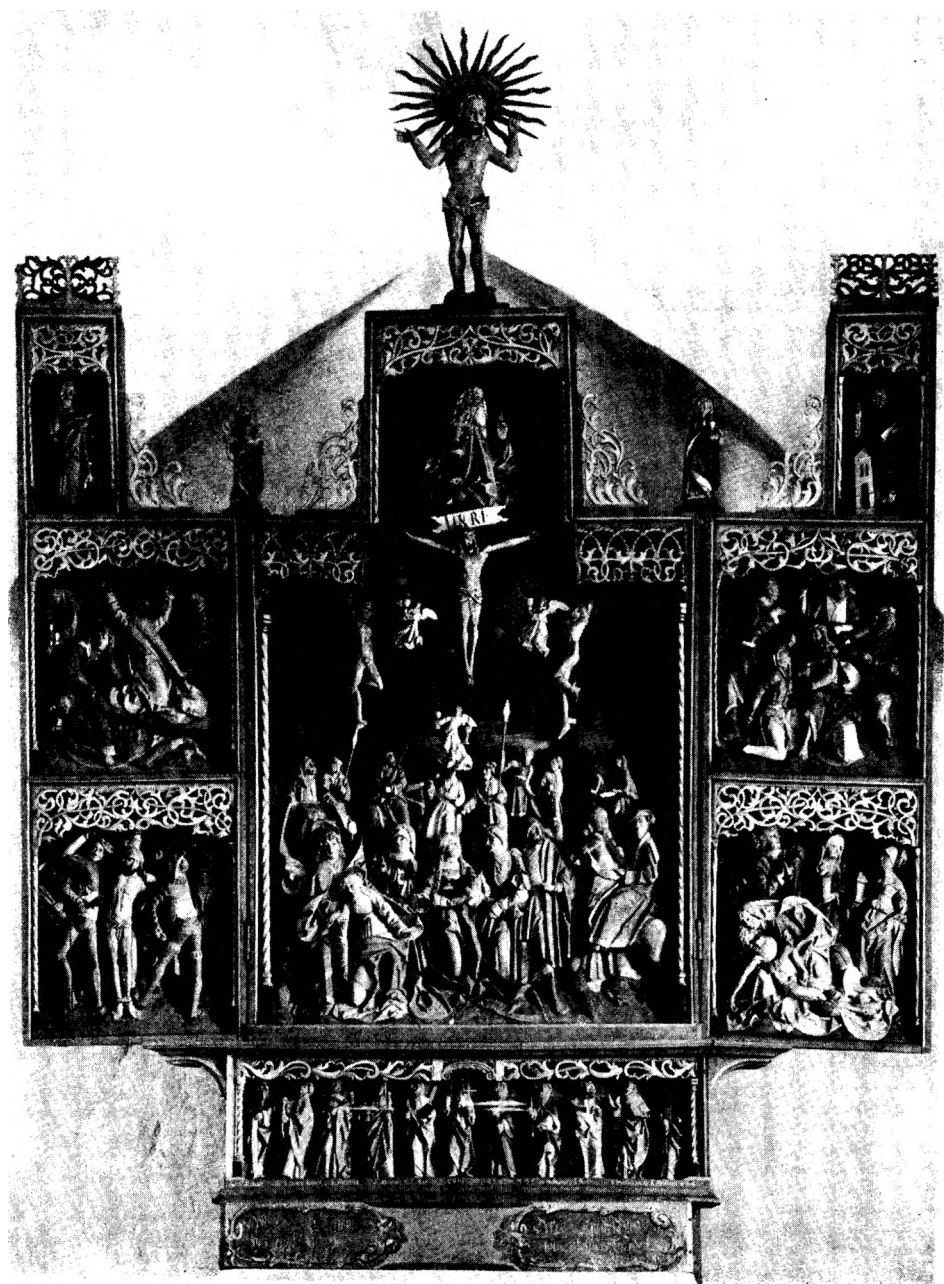

Fig. 6. Øster-Løgum. Altertavle (p. 1768).

O. W. 1956

ornamenter, men ellers er rødt, nuancer af blåt og grønt fremherskende. Maria og de svævende engle er iført kridhvide dragter, og rankeværket veksler i guld og hvidt. På listen under apostlene står, som nævnt, deres navne med hvid kursiv, på brædlet under predellaen er der blå skriftkartoucher med gullighvid

Fig. 7. Øster-Løgum. Apostelfigurer fra altertavlen (p. 1770).

O. W. 1956

fraktur: Dette er mit Legeme . . . , dette er mit Blod etc. Svære jernbånd er sømmet fra fløjene hen over støttebjælkerne, så fløjene ikke kan åbnes; dette er sikkert også sket ved den nævnte restaurering i 1700'rne, fra hvilken tid afkortningen af predellaen formentlig også hidrører.

**Sidealterlavler.* Kirken har halt to endnu ret velbevarede sengotiske sidealtertavler, en Maria tavle og en Nicolaustavle, der 1822 omtales som indsat i »væggen« mellem skib og kor¹³; men dette år blev de taget ned og opstillet i tårnrummet²¹, og 1900 solgtes begge tavler til Vedsted kirke for 100 mark²²; denne kirke restaurerede Mariatavlen og opstillede den på sit hovedalter (jfr. D.K. Haderslev amt p. 634, fig. 4), mens Nicolaustavlen (fig. 12) 1905 blev videresolgt til Flensborg bymuseum, hvor den har nr. 21274.

Ifølge Søren Abildgaard²³ stod de to tavler 1776 »i Hjørnerne op imod Chore!«, Mariatavlen i nord, Nicolaustavlen i syd, hvad der stemmer med den vanlige anbringelse af Marias og værnehelgenens altre.

*Nicolausallerlavlen*²⁴ (fig. 12), o. 1475, er en skabstavle af vanlig sengotisk type, midtskabet 165×100 cm, 21 dybt, med fem ca. 103—120 cm høje helgenfigurer med (op)malede navneunderskrifter i det nedre smalfelt, i midtskabet »Sanctus nicolaus« flankeret af »Sancta kattrina« (trædende på konge) og »Sancta berbra« (med tårn i venstre og manglende højre hånd); i nordfløjen »Sanctus iacob«, i sydfløjen »Sancta g[erdrud]« (med kirkemodel). Som eksempel på den opmalede, men dog til dels oprindelige staffing kan S. Jakob-figuren, der delvis er beklædt med lærred underlag anføres: Guldkappe med blå

Fig. 8-11. Øster-Løgum. Detaljer fra altertavlen.
10. Fra søndre fløjs nederste felt, de andre fra midtskabet (p. 1768 ff.).

foer, guld underkjortel med røde ærmeopslag og rødt foer, rød bog, sort hat, sort eller mørkbrunt hår og skæg, sort sokkel. Skabets sidevægge er røde med guldstjerner, baggrunden guld, dog med rød bræmme bag soklen. Fialerne er blå med røde blomster, i navnefeltet gule minuskler på rød bund. Figurernes guldglorier har muligvis haft indtrykkede bogstaver. Midtskabets vægge er røde med sorte skablonblomster.

Altersølv. Kalk, skænket 1630, af baroktype, med ottetunget fod over aftrappet fodplade og med otte flade tunger drevet op over fodens nedre vulst; på een af tungerne et graveret krucifiks. De ret høje skaftled er ligeledes ottekantede, knoppen, spidsoval i tværsnit, med spidse tunger på over- og underside og lave rudebosses med fraktur: »ihesus«; ægformet bæger. Under foden graverede versaler: »Iens Matsen tho Gener Kerckschwarhn unde sin Frwe Kirstin heben tho Gades Eren disen Kelck samdt dep(!) Pati[na de] Kercken Luggum vorehret — also Pastfor gewves]en Andreas Spandovius Anmoristi(!) [d.e. Anno Christi] 1630«. 20,5 cm høj. Nyere *disk. Oblatæske* og *vinkande* er af plet, fabriksvare fra Berlin²⁵.

Sygekalk 1806, da man fik tilladelse til at sælge *tinkalken* og købe »en anstændig« sølvsygekalk¹⁹. Den 15,5 cm høje kalk har kegleformet fod i tre skarpe afsæt, mangekantet skaftled og knop med seks støbte »dråber«; højt, ægformet bæger hvilende i stobt »bladkurv« og med graveret empirebort. Ingen stempler, men formentlig fra samme værksted som disken ndf. En *†oblatæske*, der har været til at fastgøre under bunden (og som vel har indeholdt mestermærket), er forsvundet. Glat, tilhørende *disk* med Åbenrå bymærke og F C 11 i rektangel for Fridrich Christopher Hansen (Bøje 1208)²⁶. *Vinflaske* af glas, med to rundstave foroven og tre forneden på korpus.

Alterstager, omtrent som Tislund 1632 (Haderslev amt p. 916) med ens lød- og lyseskål, foden med rundstav over dyb huling og svagt karnisformet led, skaft med fladt kugleled mellem to skarpe, flade ringkraver. 38,5 cm høje.

†*Brudesmykke*. 1861 nævnes²⁵, at præsten holdt et brudesmykke, »og maa hver Brud, hvad enten hun benytter det eller ikke, derfor betale 2 Rdl.«.

Døbefont, romansk, af granit, af ranketype, sikkert fra »Haderslevværkstedet«, og ret nøje svarende til Tislund (Haderslev amt p. 916) og Hellevad (p. 1716). Kummen måler 89—90 cm i tv. og hviler direkte på den terningkaptælfornede fod, hvis hjørneknopper sikkert har været dannet som menneskehoveder, men hvis enkeltheder er afslået; halvdelen af dem er skjult under korets brædegulv. På fodens sider ses værkstedets kendte motiver, mod vest to modvendte fugle på hver side af et liljeagtigt træ (fuglenes øjne dybt udhugget), mod syd og øst et stiliseret træ med henholdsvis nedhængende og opadstræbende grene, mod nord en hængende, symmetrisk bladdusk. I korets vestparti ved triumfbuens nordvange (Mackeprang: Døbefonte p. 142, 330).

Fig. 12. Øster-Løgum. *Sldealtertavle (p. 1772)

Flensborg bymus. fot

Dåbsfad fra slutningen af 1600'rne, glat, af messing, 41,5 cm i tv. I bunden tre ens mere eller mindre udslidte stempler i cirkelfelt: kronet C 5 flankeret af F og vistnok K.

†*Fontelukkelse*. 1815 nævnes⁹, at »døbefonten« har følgende indskrift: »Anno 1615. Matthæi am 28. Ich dope im Namen Gades des Vaders, des Sons und des heiligen Geestes«. Indskriften må imidlertid have stået på en fonlelukkelse, da det andetsteds¹³ hedder, at fonten var omgivet af »et træ Futteral« med årstallet 1615.

Korbuekrucifiksgruppe, sengotisk, o. 1500. Den kun 70 cm høje Kristusfigur, der har åbent snoet tornekrone, hænger i samme stilling som altertavlens korsfæstede, helt udstrakt med kun svagt hældende hoved, men figuren er ikke så spændt eller afmagret; sener og blodårer er angivet. Lændeklædet er viklet om lænderne med opstikkende snip på højre side. Sidefigurerne, ca. 68 cm høje, er tilsyneladende skåret efter ret gammeldags forlæg; Maria er ved at føre hovedklædet op til øjnene, mens Johannes med forgræmmet ansigt og nedhængende mundvige står med hænderne foldet foran brystet. Korset er glat med hulkant-

profil og ret primitive evangelisttegn i firpasfelter samt en senere blikstrimmel med Inri. Sekundær staffering. Sekundær ophængning over korbuen, fastgjort på tre lodrette planker, der er forankret over loftsbjælken og forneden bærer et brædt til støtte for sidefigurerne.

Prædikestol (tig. 13) i ungrenæssance, med reliefskåret årstal 1562, noget ændret og med lidt yngre himmel. Stolen, der står nær skibets nordøsthjørne, er nu på fire fag, af hvilke vægfaget adskiller sig fra de øvrige, dels ved at have glat fyldingsbund i storfeltet, dels ved bogstavernes karakter i frisefeltet; forhold på stolens underside tyder på, at stolen har været højere.

I de tre oprindelige storfelter er der spinkelt ungrenæssancebladværk, der foroven ender i englehoved; det ene af disse svarer nøje til himlens. Under postamentfremspringenes fodliste ses det overste af en lille, oversavet fyldning med samme karnisagtige rammeprofil; stolen synes således at have haft to lag postamentfelter. I de tre oprindelige frisefelter er der smukt profilerede reliefversaler: »1562 verbum domini manet«, mens vægfeltets frise med enklere, glatte, men dog renæssanceformede versaler indeholder: »An dom« [d.e. anno domini]; sentensens slutning: in æternum — (Guds ord bliver) i evighed — mangler imidlertid: eet oprindeligt fag er altså erstattet og et andet gået tabt, måske da stolen flyttedes fra skibets sydøsthjørne, hvor den formentlig fra første færd har stået. Stolen bæres af en kraftig søjle, hvis kanalerede skaft vokser op af en akantusbladskede, og hvis kapitæl består af akantusblade; det er skåret i eet med en ottekantet platte, på hvilken stolen hviler, og fra hvis fire modstående sider bærende knægte går ud til stolens kanter. Over stolens krongesims er der en nyere liste med samme, men lidt fladere profiler. Opgangen, hvis to fyldinger har svejfede over- og undersider, kan tidligst være fra o. 1675.

Den rektangulære himmel ligner Tøndertypens; den har tre fag på sydsiden og to i øst og vest. I topstykkernes små portaler med trekløvergennembrydning er (eller har der været) et fremspringende mandshoved (kun to helt bevaret). I frisefelterne reliefversaler: »Troe kommer af Predicken, oc Predicken af Guds Ord, Rom X. Salig ere di som høre Guds Ord oc bevare det«. En prøveundersøgelse viste, at der under stolens egemaling lå en brun farve, mens englehovederne havde karnation. Træet har sikkert oprindeligt kun stået med en partiel snedkerstaffering. Nu er stol og himmel frit malet 1949 af maler Fr. P. Recker, Hovslund. Ornamenterne er røde (englehovederne med karnation), på gråbrun bund, i øvrigt med grå og gulbrune farver og guld på bogstaverne. I vægfeltet nymalet, religiøs indskrift. Her var tidligere reliefmotivet fra de tre oprindelige felter gentaget med maling. I postamentfelterne skimtes 1700tals fraktur: »Anno [1772] ist dieses Kanzel reparirt und [angestrichen worden]«.

Stoleværket fra 1856, er rødmalet med lidt gråt. De ældste stolestader

kasseredes 1762 »formedelst de underlige Hoveder paa Gangstykket«²⁷. — 1824 fik J. Chr. Thomsen, Grønbeckgaard, tilladelse til at nedbryde sin stol mod at sætte alt »in status quo«²⁸.

Orgel 1901 (på samtidigt *vestpulpitur*), leveret af Marcussen og søn²⁹; ni stemmer, eet manual og pedal.

Pengeblok, o. 1800, cylindrisk, med lodrette, forsænkede bånd (efterlignende jernbånd), hvorimellem sømhoveder.

Bundet med tre vandrette, uforaglede jernbånd. Tre hængelåse, tresidet afsluttet nedadtil. På høj, ottesidet sokkel.

I tårnrummet.

Klingpung med smukt, drejet skaft, vistnok fra 1786¹¹ og nyere fløjlspose.

Ude af brug.

Kirkeskib (fig. 14), »Michel Koch 1778«, fregat med to lag kanoner; stort, fornemt, med billedskærerarbejde på forstavn og agterspejl. Ifølge optegnelser af pastor Kier¹³ var det skænket 1777 af »Mikkel Kok fra Gjenner«, bosat i Amsterdam som kaptajn; det skulde være 700 gylden værd. Skibet er tiltaklet 1836 og 1853²⁹; 1854¹¹ maledes og forgyldtes det af H. A. Kjær, Ø.-Løgum³⁰.

Klokke 1826, støbt af Beseler, Rendsborg. På legemet versaler: »Herr Otto Iohann von Stemann Kammerherr und Amtmann, Herr Peter Paulsen Kirchenprobst, Herr Peter Kier Pastor, Niss Hinrichsen und Iwer N. Borg Iuraten«; på modstående side: »Gegossen im Iahre 1826 von I. F. Beseler bey Rendsburg«. Under det tomme frisefelt svære guirlander og herover to borter med blade. 1901 repareret hos Ohlssen, Lübeck²⁹. Tvm. 90 cm. Ophængt i klokkestokværkets bjælkelag. †*Klokker*. 1719 omstøbtes en klokke hos Joh. H. Armowitz i Husum; den revnede 1735 og omstøbtes atter hos samme 1737¹³. O. 1819 revnede den igen, og efter at Jes Kromand fra Jersdal forgæves formedelst 66 mk. lybsk havde forsøgt at give klokken dens gamle klang, sendtes den 1826 til Beseler¹⁹.

Fig. 13. Øster-Løgum.
Prædikestol 1562 (p. 1776).

Hude fot.

GRAVMINDER

Epitaf. O. 1618. Erik Brun (Hericus Brun), »pastor tho Lugum«, »entslapen« 14. marts 1618, 38 år. Svær egeplade, 170×62 cm, med renæssanceversaler i relief. Plattysk. Blåt felt med gule bogstaver. Solgt ved oprydning under re-

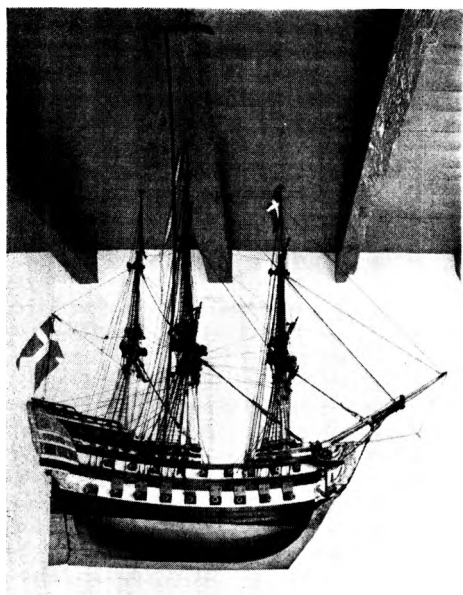

Fig. 11. Øster-Løgum.
Kirkeskib, skænket 1778 (p. 1777).

O. W. 1956

staureringen o. 1856 tillige med to forsvundne epitafier og en gravramme (jfr. ndf.); o. 1900 genfundet på loftet over en kostald. Nu i tårnrummet.

†*Epitafier*³¹. 1) O. 1640. Andreas Jacobi Spandovius, d. 25. nov. 1640 mellem 11 og 12 middag i sin alders 48., sit embedes 22½ år. Gravplade af eg som foregående, men med englehoveder og blomster i hjørnerne. Indskrift på latin. Solgt sammen med foregående.

2) O. 1648. Anna, datter af Løgumpræsten Knud Thomasen (jfr. ndf.), d. 29. april 1648 kl. 8 morgen, 53½ år; gift første gang med Erik Brun, anden gang med Andr. Spandovius. Gravplade af eg, omtrent som foregående. Indskrift på latin. Solgt sammen med foregående.

Grausten. 1) O. 1780. Iohann Samuel Dyrhof, f. i Kiøbenhavn 17. juni 1750, 1778 sognepræst i Øster Lygum, d. 29. maj 1780, 30 år. Lille, fliseagtig gravsten af rødlig kalksten, 66×43,5 cm, med fordybet kursiv inden for rammelinie. I kirkegårdens nordøsthjørne.

2) O. 1808. Thue Ole Ravn, f. i Aarhus 11. dec. 1726, 1781 sognepræst »her i Oester Lygum«, d. 6. marts 1808, 82 år. Som foregående, dog af grå kalksten, 67×50 cm. Løst henstillet ved korets østmur.

3) O. 1839. »Min kjærlige og trofaste Ægtefælle og mine Børns omme Moder sal. Anne Kjestine lessen, f. Lassen«, f. i Toghale 15. juni 1813, d. i Gjenner 4. juli 1839. Som nr. 2, 103×56 cm. Øst for koret, nær østre kirkegårdsdige.

4) Peter Kier, f. i Hovslund 23. 12. 1771, d. i Øster Løgum 12. 1. 1831, og hustru Anne Kjestina Kier, f. Bonnichsen, f. i Tinglev 28. 5. 1778, d. i Ø. L. 20. 7. 1858. Råt tilhugget granitsten med indhugget cirkelkors og antikva, 127 cm høj, på sokkel. I kirkegårdens nordøsthjørne. Sikkert senere rejst minde over den kendte præst og lokalhistoriker.

†*Gravramme*. O. 1608. »Knudt Tomasen tho Lygum«, »entslapen« 1608. Lå foran alteret. Forsvandt sammen med ovennævnte epitafier.

Kirkegårdsmonumenter. To *smedejernskurs*³², det ene med oval i korsskæringen, dekoreret med tre korskrønte hjerter og med volutter på korsstangen, det andet enkelt med spinkle volutter og kronet af gennembrudt rhombe med liljespids. Nu i forfald; ved kirkegårdens nordvesthjørne.

Mindesten over de faldne fra 1914—18.

KILDER OG HENVISNINGER

LA. Åbenrå. Øster-Løgum præstearkiv: Rd 4. (1615)—1895. Sager til aktfortegnelsen I, nr. 1, 2, 3, 24, 26, 34, 47. — Ca 1—2. 1720—1899. Kirkeregnskabsbøger. — H 7. Afskrift af pastor Meylands beskrivelse af Øster-Løgum sogn. — H 8. Til 1697. Østerløgum menigheds annaler, samlede og fortsatte af Peder Kier. — H 13—14. Østerløgum sogn, kort beskrevet ved P. Kier I—II. — H 14a. Øster Løgum sogns historie. H 18. P. Kier: Collectanea. — *Åbenrå provstearkiv:* 1821-1919. Sager vedr. de enkelte sogne. Øster-Løgum. — *Åbenrå visitatorialarkiv:* (aflev. fra Kiel) C II, 2 nr. 373. 1774—1842. Betr. Osterløgum. Verschiedene Kirchensachen. - C II, 2 nr. 377. de 1811. Betr. den alten Katholischen Altar zu Osterløgum. — *Åbenrå landrådsarkiv:* I pakken V. B. 19—24. V. B. nr. 19. Die Kirche zu Osterløgum. — *RA. Gottorp D.* Jordebøger og lign. Åbenrå amt. 1609 1710. II 1704. — Se i øvrigt arkivalier for Åbenrå provsti i almindelighed p. 1667. - Præsteindberetning 6. nov. 1808 ved P. Kier (NM). — Protokol over Kirkeforstanderskabets etc. Forhandlinger I, 1870—1907 (ved embedet). — Forhandlingsbog for Menighedsraadet 1907 ff., 1922 ff. (ved embedet). Gemeindechronik für Osterløgum, III Theil (ved embedet). Kirkeklokkecirkulære 1918 (NM). Museumsindberetninger af S. A. Claudi-Hansen o. 1910, Poul Nørlund 1927 og P. Kr. Andersen 1945, 1946 (forundersøgelse af inventar) og 1948 (prædikestol).

S. Abildgaard: Rejsedagbog 1776 (jfr. SJyAarb. 1906, p. 152). Vila Petri Kier . . . inchoata Anno MDCCCVII inneunte abipso. MS. (delvis med lønskrift), på latin, i privateje.

Aage Jørgensen: Tegninger af to smedejernskors samt stok til ophængning af krans 1936 (NM).

P. Kier: Om Oldsagerne i Østerløgum Kirke [forkortet og til dansk oversat udtog af ovennævnte indberetn.], i Antiqvar. Annaler I, 1812, p. 335—38. — Haupt I, 44ff. — H. Hejselbjerg Paulsen: Nogle gamle Ligsten, i Sønderjydske Maanedsskrift 3. årg., 1926 — 1927, p. 165ff. — Samme, i Den nordslesvigske Kirke II, 1948, p. 223—28.

¹Således antaget af Haupt (I, 44). I pastor Kiers beretning (p. 14) hedder det: »Jeg har engang hørt, at den [kirken] skal have været en Nicolai kirke, men om man blot har sluttet dette af, at S. Nicolaus står midt i den nævnte [Alter]tavle, kan jeg ikke afgøre (jfr. Øster-Løgum præstearkiv: H 18. P. Kier: Collectanea (med afskrift af pastor Meylands beskrivelse over Øster-Løgum)). ²Seidelin: Diplomatarium Flensburgense II, 166. ³Ifølge Johs. Mejers kort (RA): »Capelberg drauff vorzeiten ein kl. Kirch gestanden«. 1921 nævnes fundet af »lidt Murbrokker . . . ved Vejkanten midt mellem Genner By og Kalvo«, der antoges at være rester af kirken. ⁴Øster-Løgum præstearkiv: II 8. Til 1697. Østerløgum menigheds annaler etc.; jfr. Repertorium 27. sept. 1474, hvor den Barved syssels provst nævnes som den, der står for regnskabshøringen. ⁵Danske Sagn III, 1931, p. 114, nr. 456. ⁶P. Pedersen: Genner Kirke, i Den nordslesvigske Kirke II, 229—31. ^{6a}1704 kaldet »Befriedigung« (RA. Jordebøger). ⁷Da et nyt våbenhus 1854 opførtes på tårnets vestside, blev flere kirkestier overflødige, og vestindgangen flyttedes et stykke mod syd (Åbenrå amtsarkiv: Journalsager 1854. XVI, nr. 52). ⁸I Trap IX, 432 tales der om en korlorlængelse i forbindelse med apsidens nedrivning, men korets vinduesforhold tyder som nævnt på, at koret har bevaret den oprindelige udstækning. ⁹Øster-Løgum præstearkiv: H 8. Til 1697. Østerløgum menigheds annaler etc. ¹⁰Sml. sakristiet på Magstrup kirke (DK Haderslev, p. 584) og Løjt kirkes sydkapel (p. 1785). ¹¹Øster-Løgum præstearkiv: Ca 1—2. 1720—1899. Kirkeregnskabsbøger. ¹²Åbenrå amtsarkiv: Journalsager 1854. XVI, nr. 52. ¹³Øster-Løgum præstearkiv: Østerløgum Sogn, kort beskrevet ved P. Kier. II. ¹⁴Åbenrå amtsarkiv:

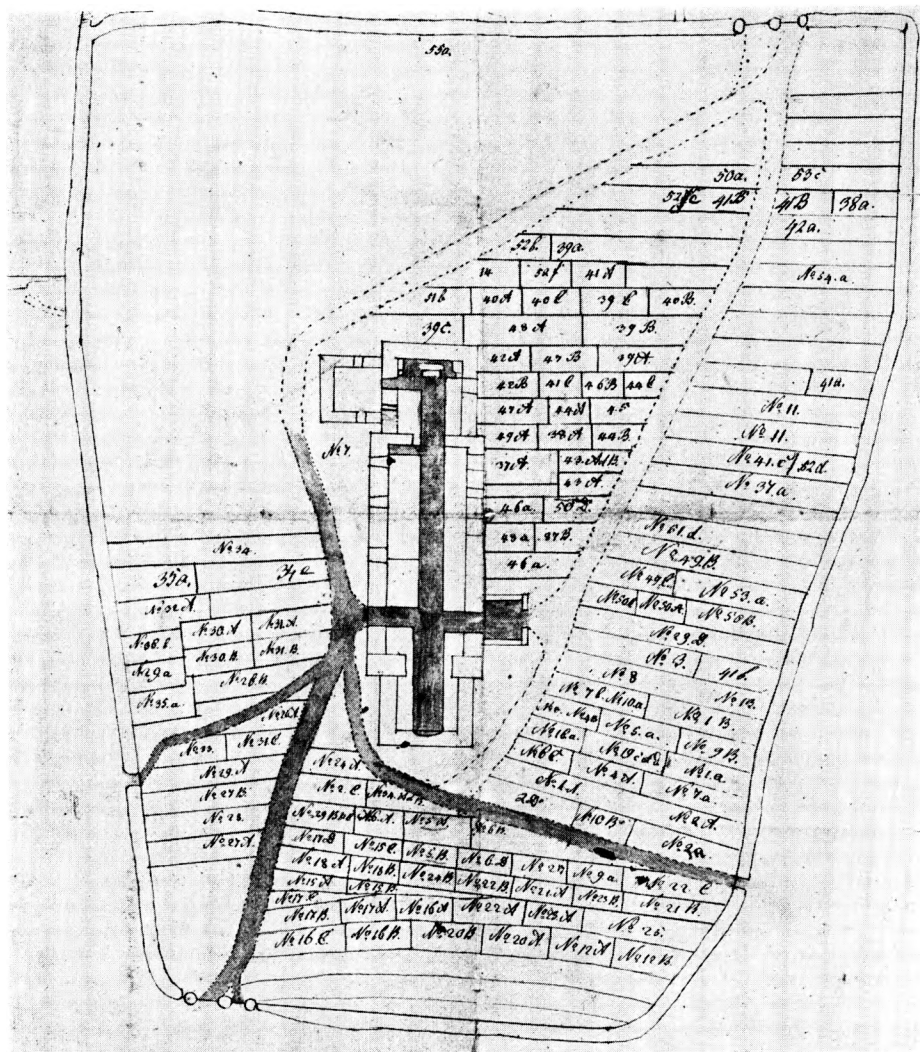

Fig. 15. Øster-Løgum. Kirkegårdsplan, tegnet af P. Kier o. 1820. Øst opad.

De enkelte gravsteder ligger samlet i »byer«, placeret om kirken i forhold til landsbyernes beliggenhed i sognet (Øster-Løgum nr. 1—10, syd og sydvest. Leerskov og Andholm, 11 og 12, syd. Hejselbjerg, 14,

øst. Hugbjerg, 15—19, vest. Jarup 20 23, vest. Hovslund 20—30, nord. Genner, 37—50, øst). Mellem de enkelte byer har oprindelig ligget et ingenmandsland, som siden er taget i brug af nye slægter (på nye gårde) og nye befolkningslag (kådnere og håndværkere). I disse blandingsbælter ligger gravsteder tilhørende gårde, som er opstået ved deling af de oprindelige. F.eks. nr. 29: A ligger på sin oprindelige plads på kirkegården svarende til sin beliggenhed i Hovslund. B og C har fået plads i blandingsbæltet mellem Hovslund og Jarup, mens 11 er anbragt mod syd mellem Øster-Løgum og Leerskov. (Sml. nr. 2, 6, 50 og fl. a.). Da disse gårde er delt i det 16. årh., må inddelingen være

meget gammel¹³. [Billedtekst med note affattet af kortets ejer, pastor H. Hejselbjerg Paulsen], Journalsager 1838. XVI, nr. 5. ¹⁵ Note 11 og 12 samt Åbenrå amtsarkiv: Journalsager 1853. XVI, nr. 47. ¹⁶ Under 17.17 er der opført uspecifiserede reparationsudgifter på 803 mrk. (note 11). ¹⁷ Tegning af byen i Øster-Løgum præstearkiv: H. 14. P. Kier: Øster Løgum sogns beskrivelse. ¹⁸ R. Haupt: Jahresbericht 1901—02, p. 8, nr. 7048.

¹⁹ Øster-Løgum præstearkiv: Bd 4. (1615)—1895. Sager til aktfortegnelsen etc. ²⁰ Jfr.

Matthaei: Holzplastik p. 130 og V. Thorlacius-Ussing: Claus Berg, 1922, p. 93; jfr. samme, i Kunstmuseets Aarsskrift XIII—XV, 1926—28, p. 109—117. Fr. Beckett: Danmarks Kunst II, 1926, p. 223. ²¹ Den nordslesvigske Kirke p. 226. ²² Åbenrå provstearkiv: 1821 1919. Sager vedr. de enkelte sogne etc. ²³ Dagbogen p. 152. ²⁴ Flensborg Bymuseum har velvilligt ladet foretage en nyfotografering af tavlen og stillet denne til redaktionens rådighed tillige med en protokoludskrift. — Se: Heinrich Sauermanns Lebenswerk, i Verwaltungs-Bericht des Kunstgewerbe-Museums der Stadt Flensburg, Flensburg, 1901—05, p. 45. ²⁵ Jfr. Åbenrå landrådsarkiv: V. B. nr. 19. Die Kirche zu Osterlygum. ²⁶ F. C. Hansen døde 1795, men værkstedet er formentlig, som det så ofte ses, videreført af hustruen. ²⁷ Den nordslesvigske Kirke p. 227. ²⁸ Åbenrå visitatorialarkiv: C II, 2 nr. 373. 1774—1842. Betr. Osterløgum etc. ²⁹ Protokol etc. 1870—1907. ³⁰ Henning Henningsen: Kirkeskibe og Kirkeskibsfester, 1950, p. 25, 30, 150. ³¹ De forsvundne gravskrifter er gengivet efter Hejselbjerg Paulsen i SJy. Maanedsskr. 3. årg., 1926—27, p. 165 ff.; jfr. samme: Sønderjydske Slægter I. Øster Løgum. Haderslev 1941, p. 94 ff. samt note 13. De to træ-epitafier og trægravramme er afbildet i P. Kiers Vita, p. 12 f. ³² Begge afbildet i Aage Jørgensen: Danske Gravminder af Smedejern, 1951, nr. 103 og 104. ³³ Formodentlig går den helt tilbage til middelalderen. Adskilligt i anlæg peger i den retning, bl.a. placeringen af gravstederne til 24 og 25 (Tyrholm og Kopsholt beliggende i den vestligste del af sognet). Disse ligger ikke på deres naturlige plads, men indeklemt i typiske blandingsbælter. Gårdene har sandsynligvis tilhørt et i middelalderen nedlagt sogn, hvis område synes delt mellem Bevtøft, Vedsted og Øster-Løgum sogne. Registrum capituli Slesvicensis nævner to forsvundne (sogne)kirker i Barved syssel: due capelle sunt ibidem destitute, videlicet Nubol et Arwath. *Nybøl* [d. e. Liholt kirke, Haderslev amt p. 689] lå mellem Skrydstrup og Vedsted sogne. *Arvad* kan have ligget sydligere, på Neder Jerstal mark, hvor kartografen Johs. Mejer har anført: Vestigia einer Kirchen (kort nr. 53 i Johannes Mejers Kort over det danske Rige III).